

СЕРДЕШНА ОКСАНА

*Любий моїй жінці,
Анні Григорівні Квітка*

Нема на світі нічого луччого і богу милішого, як серце матері до своїх діточок! Скільки б їх у неї не було, чи десятком бог благословив, чи тільки одним, одно — для неї рівні, жодного любить, усіх рівно пестує, за всяким рівно вбивається. Дев'ять здоровенькі край неї, потішають її, а одно морщиться, кисне, недуже; вже вона за ним вбивається, тужить, вже і боїться, щоб ще дужче не занедужало або щоб,— нехай бог боронить,— щоб ще і не вмерло. Вона їх обмива, обпатрює, обшива, зодяга і ніколи ж то не втомиться, ніколи не поскуча з ними, і усяка робота на діточок їй не важка. Коли з дітей є яке шалівливе, неслухняне, то батько — як батько — гримне на такого, скубне, щипки дасть, попіб'є; а мати — як мати! Вона почне його уговорювати, пестувати: «Не роби так, синочку, не ходи туди, голубчику! Так негаразд. Ти мені досаджаєш. Я, глядячи на тебе, частісінько плачу та думаю: коли б то він схаменувся, та покинув таке робити, та слухав би батькового вчення, та пожалковав би моїх слізочок, то ще з нього був би чоловік, ще б я діждала на старості радуватися, глядячи на нього».

Нехай же тепер усяк про себе згада, — бо хто не був змолоду шаловливий? — від чого більш жаль візьме? Чи від батькових скубок, або хоч і пужки, чи від матиного голублення? А ще як яка часом заплаче? — так господи милостивий! Усі пакості покинеш, і на вечорниці з місяць не навідаєшся, і зробиш за трьох. Що то мати! Святе діло! Господь милосердний, як є він на небесах, так замість себе дав нам на землі родителів: батько — щоб навчав та до розуму доводив; а щоб чоловік молодий здуру не затужив та не збився з пантелику, так тут мати з такою любов'ю, як є господь милосердний до пас, грішних.

Ось против чого я трошки закинув про материнське серце і душу.

Була удова, Векла Ведмедиха, і що то жінка: на усе село! Розумна, розсудлива, богобоязна і чесного роду. Було, і сам голова частісінько до неї за порадою, і вона такий совіт добрий дасть, що не тільки голова, та і усі старики так не придумують, як вона скаже, і усе гаразд буде по її. Сама ж, було, не ходить до волості і ніколи не розпитує, чого і зачим зібралася громада. Їй і нужди мало лі до чого. Прийди ж до неї за порадою об яким хочеш ділі — так так! Вже добре навчить. Тяжко розумна була!

Була собі і заможненька. Була в неї земелька, скотинка, був і вітрячок, та як зосталася удовою, та і пороздавала усе: землю — на скіпщину, вітряк — з мірки, та усе чесним, богобоязним людям, щоб не зобиджали її і щоб у срок зносили, що треба. Скотину попродала і стала собі з копійки жити.

Вже її Охрім вмер, а тут стала ревізія. От після Семена пішла вона до волості, почувши, що громада зібралася. От, увішедши, вона помолилась богу, поклонилась голові і усім, як довг велить, і стала казати: «А що, пане голово, і ви, панове громадо, от вже і Семена прийшло, покрови святої швидко діждемося, а десятник до мене ні разу не заходив і не згадував об подушнім».

— Та'дже твій Охрім вже вмер, — казав голова.

— І состоїть ісключенним із ревізських казок і з общественних відомостей, — підхопив писар, мотнувши патлами, і покинув писати.

— Та знаю, що вмер, — казала Векла, — і стоїть заключенним у відомості, як пан писар по-письменному каже. Та я таки усе хочу за мого Охріма платити, аж поки жива буду. Спасибі богу, мені є з чого зносити, і буде веселіш, що я за душу Охріма, нехай царствує, буду платити, та й сама буду бодритися, що і я мов чоловік на світі, туди ж, за добрими людьми, зношу цареві і свою копійчину на військо, що нас оберіга. Та й з общестзенного не виписуйте, нехай і я буду зносити — почому там з душі.

— Та як можна, — казав голова, — щоб женська душа та платила податі?

— Казусное діло! — обізвавсь-таки писар, штрикаючи себе пальцем у лоб. — Не іміється приміру. Треба-надобно спросити у господина ісправника розршення.

— Та нічогісінько сього не треба, — сказала удова. — Ти таки, пане писарю, і не розршайся, і не казися, а ось що, панове

громадо, зробіть: випишіть лишень якого каліку, або бідного сироту, а з мене справляйте. Нехай-таки я недаром житиму на світі!

— Хіба так, хіба так! — загула громада, і зробили по-Веклиному, і пішла по селу слава, що Векла стоїть у ревізії і подушне платить. «Так і треба,— Векла, було, ув одвіт каже,— лучче ж мені від достатку платити, чим з сироти та з бідності потребувати. Адже ж і я у царя нашого чоловік; зможу за людьми зносити! Дочку віддам, приньмит буде, за двох буду платити».

Вже туж-туж Векла дожидала зятя. От-от після зачатія, у пилипівку, почнуть старости швандяти до неї, бо вже її дочка Оксана, як діждемо різдвяних м'ясниць, то буде їй шістнадцятий год. А що то за дівка була! Білявенька, моторненька, швидка, прудка, на річах бойка, проти усякого звичайненька. Де вона, там з неї і регіт, і сміх, і іграшки, і вигадки. Як то в матері не було ніякого хазяйства, а усе жили з копійки, то Оксані нічого і робити було. Чи вчинила хлібця, чи спекла — мерщій до подруг: там її ждуть-дожидують, як об весні ластівки, бо як защебече, як забалаянтрасить, так усім весело, хоч цілий день слухав би її, а вже розсмішити — так подавай! Коли б мертвий чув, як вона баляси точить, то і той би розреготався, не то вже живий, що так і лягають від сміху, де вона у бесіді. На вулиці, на вечорницях, у колядці наша Оксана перед веде; без неї не знали б, що і робити.

Мати, було, почне її зопиняти: «Сиди, доню, дома; чого-таки бігаєш? Чом не робиш? Озьми лишень або пряди, або ший: нічого не вмієш».

Кинеться, було, до матері на шию, обніма її, цілує, примовляти стане: «Матусенько, ріднесенька, рибочко, голубочко, перепілочко! Не зопиняй же мене. Я ж собі ще молода; нехай же я погуляю, як та птичка па волі під небесами літає. Буду згадувати своє дівування, що я в тебе, як рибонька у річечці, гуляла, куди хотіла, туди плавала, та тебе дяковала, що ти в мене матусенька жаліслива, добра, пестувала мене. От вже як піду заміж, надіну очіпок, тогді вже нікуди гуляти, тогді вже зопинюся, тогді вже приньмусь робити; рук не покладатиму: і мужика, і діточок буду обшивати, і тебе, мамочко, що ти в мене була така добра, жаловала мене, пускала усюди гуляти».

— Коли то ще буде! — стане стара казати. — Звикла бігати та

гуляти, так хто тебе присадить за роботу? Та чи вмієш що робити? Нитки не виведеш...

— І вже сього, мамо, не кажи. Я, дивлячися, як ти робиш, усього навчилася. Ке лишень гребінь сюди,— зараз вихопила у матері гребінь і почала прясти — аж хурчить веретено, а вона нитку виводить, тонку та довгу, а тут пісеньки-весняночки співа. Стара дивиться та дивується.

— А що, мамо, не вмію, скажеш, прясти? — та покине гребінь, та за рушник, що мати вишива їй же на придане, і почне такі ж квітки ставити, як і мати, і заведе весільних пісеньок. То мати аж сплесне руками, і рада б то, що таке добро росте, і весело б то їй з нею, і жалкує її zostавити біля себе, щоб не сумувала, і боїться її пускати, щоб часом... дівча молоде, щоб не загубила слави... Далі, скрізь зуби, ще тільки наміряться казати: «Та йди ж, йди...» — вже та й схопилась, вже і на шиї у матері, вже і вицілувала, вже і побігла... і дверей не зачинила... вже тільки чути — по вулиці йде і виспівує...

Нехай же коли мати хоч трохи зморщиться, що або недужа чим, або що таке, вже Оксани з хати і не виженеш, вже усе забула, і вже хоч у дружки сама перша приятелька кликатиме — не піде нізащо. Вже від матері ні на п'ядь; усе їй у вічі дивитиметься, усе питатиме: «Що в вас, мамо, болить? Чого ви бажаєте? Чи не покликати знахурки? Чи не розсердила я вас чим, та се ви не кажете, та стогнете, та жалкуєте на мене». Там уже як пристане, та й відведе від матері усяку журбу, усяку тугу, та хоч би й справді недужа була, то Оксана її розважить, розговорить, і лихо забуде.

А хоч би яка весела була, та побачить старця, каліку чи погорілого, вже вона усе покине — зараз до нього, розпитує, розпрошує, озьме за руку, поведе до себе, нагодує, обділить чим бог послав, на дорогу дасть і випроводить за село; тільки і видно її, як вона коло бідності в'ється та знай слізеньки утира. Обділила, випроводила, слізеньки втерла, біжить... вже вп'ять у бесіді, вже і верховодить вп'ять, як була.

Отсе ж тільки що весна настає і сонечко позлизує сніг де з яких горбиків на піску, вже Оксана і зібрала свою команду: шатнулась-мотнулась з кінця в кінець, веде низку дівчат і приговорює: «Та чого ви будете сидіти по хатам? Бог дає весну,

сонечко пригріва, вітерець тепленький, годі вам по запічкам тулитися. Не обридла вам зима? Не докучило киснути у хаті? Будете старі, тогді ще належитеся по печам, нагримаєтесь з мужиками, налаєтесь з дітворою. А чим будете згадувать свої молодії літа? А бодай вам весело було! (Се вже в неї усім і завжди така лайка була). Ануте лишень, побіжімо!.. а берітеся у хрещика, у ворона, поведем кривого танця, хоровада, кострубонька, у жони». Зараз і попаровала усіх. Вже усі дівчата гарні, усі прибрані, усі повіряджувані... та ба! її знати від усіх. Така баєва юпка з рукавами, така і плахотка, і запасочка, і коси так убрані, і, бачиться, й рушником так же підперезана, і усе, усе так і в неї, як на усіх дівчатах... еге! та щось усе не так. Усе на ній так штепненько, чепурненько, общипано, так усім дівкам краса, тільки б на неї одну і дивився.

Тільки почують дівчачий гомін на вулиці, то й повзуть з хат і діди, і баби, і жінки, і молодиці повибігають, та що то — і дітвора уся висипле з хат, і усі кажуть: «А ходім лишень на вдвір'я, вже Оксана розгулялася». І посідають уздовж по вулиці на завалинах, на колодках і, де можна, попід тинами. А парубоцтво ж, вирядившись по-своєму, шапки набакир, люльки позатягують, та купами ходять кругом дівчат, та аж облизуються, дивлячись на Оксану. І вони, і увесь народ, що по вулиці дивиться, одну її бачать, на одну дивляться, про одну Оксану говорять...

От і попарувались дівчата у хрещика; от і гроби стали... та й чкурнули... фіть-фіть! Не родився той чоловік, хто б Оксану піймав! Хто б гробами не став, хоч би з парубків, хто прудко біга, — і не кажи, щоб її уловити! Хто її зна! Усі бігають — то під ними аж земля стугонить, засапаються, задихаються, спотикаються, інша сторчака дасть такого, що... тільки друга біжить швидче закривати її... Побіжить же Оксана, так наудивовижу! Біжить, неначе муха летить, до землі не доторкається, тільки знай ніжками дрібненько перебира, а рученьками не мота, а тільки буцім і протягне, щоб то піддатися, та тільки що підпустить до себе близенько... дриб-дриб-дриб... вже тільки й бачив. Сама ж то не зігнеться, не згорбиться — як струночка!

Набігалась у хрещика, виморила усіх, давай хороводи водити!

Повела кривого танця, так що другі дівчата! їх і не видно за нею. Як зірочка вечірня меж усіма зірками; як утинка по воді пливе, та вихиляється, та головкою поводить, та веселенько на усіх погляда... а як зведе пісеньок, знаєте, що при хоровах треба співати, так як та сопілочка або тихесенький дзвоник... Усі прочі співають на увесь рот, а вона і губоньок не роззіва, та її голосочок чуть від усіх, що так за серце і бере... усе б її й слухав...

Яково ж то було Веклі, матері її, дивитися на свою доненьку, що хоч вона була і її дитя, і що кожній матері своя дитина мила, а тут сама бачить, що її Оксана-краса усьому селу, і що усі люди зібрались затим, щоб подивитись на Оксану, і що усі, ув один голос, не перестаючи, похваляють її милу Оксану. Як прийде вже додому зовсім увечері, тут вже мати цілує-цілує свою доню, вицілує її усю, приговорюючи: «Ти — моя донечко... ти — моя ластівочко... ти — моя краса, ти — моя слава... через тебе я й весела і здорова, і від людей у почоті!... Ти мою старість веселиш, ти мене на світі держиш!...» — і усякими такими приговорками довго-довго пестує свою дитину.

А Оксана ж то й мовчить? Ну-ну! Та собі цілує матері і руки, і щоки, і голову, і собі ув одвіт: «Мамочко, голубочко, моя ріднісінька! Та я ж вся у тебе... у мене твоя натура... Аби б ти була здорова, весела та не переставала любити мене, так я землі під собою не чую, мені так легко, полетіла б, мов тая птичка. Що ти любиш мене та жалуєш, від того і я така веселенька і ні об чім не думаю, тільки б тобі вгодити, розвеселити тебе. Ти ж в мене сама, матусенька! Нема в мене ні батенька, ні братика, ні сестриці; ти мені і сонечко, і місяць, і здоров'ячко, і щастячко... Я ж знаю, що і я в тебе одна, як та порошинка ув оці; то я себе так і держу, щоб ти веселилася через мене до кінця віку свого, щоб радовалася, глядячи на мене і чуючи добру об мені славу. Матіночко, ріднесенька! Не віддавай мене заміж. Мужика треба любити, а я не хочу нікого любити, тільки тебе, матусеньку мою, зірочку мою!...»

Векла і слуха її, і не наслухається. Дивиться їй у тії оченьки, що, як небо синє, блистять, дивиться, любується, поцілує їх, перехрестить дитя своє, здихне, підведе свої очі до бога милосердного, подума: «Кому таке добро дістанеться?» — сплакне та й стане богу молитись.

Така дівка, як наша Оксана, невже ж то не вподобалась парубкам? Не знаю! Чи був же то хоч один з них, щоб не гострив зубів на неї? Жоден би заслав людей до неї поперед усіх; так боялись-бо гарбузів. Не один запитовався заньмати її, так, знаєте, на женихівське діло... так куди ж, ні приступу! У беседі зо всіма і говорить, і регочеться, і підсміює, і що хоч кажи — буде слухати. Запитайся ж зайняти її, або пхнути, або ногу підставити, щоб спіткнулась, як водиться у парубків, що залицяються до дівки... не знаю! Вона так відріже, так обсоромить усякого, що не знатиме, на яку ступити!

Деякі сміліші, так ті так, навпростець, стануть казати: «Оксано! Я тебе полюбив, щиро, кріпко полюбив! Отака і така у мене худоба, отто і то є. Підеш за мене? Присилати людей?» Вона зараз ув одвіт: «Спасибі тобі, чоловіче добрий, що ти мене полюбив. Мені весело, як мене люблять. А людей не турбуй. Не те що за тебе іменно не хочу: я й ні за кого не хочу».

Так, було, і матері скаже, що не хоче заміж, як до неї, до старої, прийдуть самі батьки або матері, щоб сватати Оксану за сина. Стара Векла, було, людей розвалить, почастиє, та з тим і відпустить, а сама приньметься за дівку:

— Скажи ти мені, зділай милость, Оксано, де твій розум, де голова? Чому-таки ти не підеш ось за сього? Так відрізала й тому, і тому (тут усіх згада, що сватали її), от і тут те ж. Коли б, сказати, люди які-небудь, а то ж люди на усе село. Що ти з собою думаєш, моя дитино?

— А те я з собою думаю, мамочко, що не хочу заміж за мужика.

— Що се ти здумала, доню? — аж скрикнула Векла, сплеснувши руками.— Чи не здуріла ти? За кого ж ти думаєш піти?

— Ох, мамочко ріднісінька! Я й сама часто про себе думаю, що троха чи не обожеволіла я! А вже що хоч, лай мене, хоч бий, а як здумую йти за мужика, так мені і світ немилий! Ось бач що. Як і стала я на ноги схвачуватися, і росла, і виросла, то усе і від тебе, і від людей чую, і сама бачу, що я хороша та красива, що й у селі у нас такої нема. Та як ще й натура придалась у мене така весела, що мене усі люблять, так у мене і зароїлось у голові: не хочу за мужика та й не хочу. Пішовши за мужика, треба покинути об

собі думати, що як би нарядитись, як би убратися, а піти лишень на вгород, у поле, і дома возись із діворою, товчись і тільки і знай, що дома порайся, мужикові годи, і слухай його, і поважай, а коли ще і попіб'є, так ти і терпи. Не хочю за мужика.

— Кого ж тобі треба? За кого ти думаєш піти?

— А ось, мамо, що. Коли б ми жили у городі, то я б з своєю красою швидко б знайшла собі якого панича. А як ми живемо тут, у селі, то я б пішла за купця або за поповича. Ох, матусенько моя! — та, сеє кажучи, і кинулась до матері на шию. — Якби мені таке щастя! Що то люблю, щоб у розкоші жити. Не поратись нічого, а тільки хороше жити, щоб пити, й їсти, і хороше ходити було що. Та як згадаю, що як я тебе тогді шануватиму на старості, так і себе не тямлю від радості! Буду тобі годити, буду тебе ніжити, чого забажаєш, усе поставлятиму. Сама не з'їм, не зіп'ю, а усе об тобі убиватимуся...

Довго і пильно на неї дивилась стара Векла, далі як заплаче. «Господи милостивий! — каже. — Та справді, Оксано, чи об своєму ти умі? Відкіля такі думки тобі прийшли?... Се я винна, що натолкувала тобі об твоїй красі; матері усяка дитина хороша здається. Та хоч би й так; хіба ж усі хороші йдуть за паничів або за купців? Потурай, буде хороша, як тая квітка, а таки йде за хлібороба; і у полі з ним робить, і дома порається, і краса її не пропала: вона породила діточок і дякує богу, а дівчата її теж красиві, як і вона була. Та от і я: і я була на усе село дівка. Не то що по селу славилася, та й приїжджаючі пани, як уздрять мене, так аж з коляси от поти вилізе, та дивиться, та хвалить, а інший аж шапку зніме та скаже: «Здрастуй, красавиця!» Та я ж не дуже що подумала і не загордилась, а таки, як лучився чоловік з наших, пішла за твого батька, за Охріма, хоч і удовець був, та чесна душа була; і жила за ним, дякуючи бога милосердного. Ей, доню, кинь такі горді думки! Се собі смущеніє від нечистого, господи нас борони від нього! Гляди тільки, щоб тебе ці думки не завели в погибель — нехай тебе сохраниць мати божа!» Та й обняла дочку, стала її цілувати і хрестити.

Оксана й каже: «Як хоч, мамо, а поки така думка є в мене. Буду слухати, що мені казатимеш, буду й сама розбирати».

Оттак часто вони собі міркували; і стара, то просячи, то плачучи, довела дочку до того, що сказала: «Що ж, мамо, піду і за

Зміст

СЕРДЕШНА ОКСАНА.....	3
КОЗИР-ДІВКА.....	51
ПЕРЕКОТИПОЛЕ.....	121
ЩИРА ЛЮБОВ.....	147